

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לא, תש"מ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

"תשלומים לשיעורים"

פריעת חוב, שאדם פורע בסכומים חלקיים מן שיעור החוב פולו, נקבעה בלשון דורנו במונח "תשלומים לשיעורים", וכן כשאדם מקיף בחנות וקונה דבר, הוא יכול "לשלם מראש" או "בשיעורים" (כך אתה קורא במודעות). במילונים אתה מוצא רשום מקורו של ביטוי זה בסיפורו של ביאליק "החצוצרה נתפיישה", בפרק א: "עצי בניין היו מצויים לאיכרי הפפר בזול ובתשלומים לשיעורים". שיעור זה שבדברי ביאליק לא נרשם לו מקור קדום. ואף שה שם שיעור במובן זה — מקורו ביאליק. קרוב לנדאי, שלשון חכמים "נתת דבריך לשיעורין" (שבת לה ע"ב, ושם נסמן), ופירושו שלא אמרת הלכה חתוכה, אלא הפול תלוי בנסיבות, הוא שרמז למשורר, ובא ביאליק והרחיב את פירושו התיבה להוראה אחרת.

ואתה שואל את עצמך: הרי העניין היה קיים לפני שנתן לו ביאליק ביטוי, וכיצד דיברו קודמים בבואם לתאר מקרה כזה?

אתה פותח, למשל, את תשובות הרשב"א, חלק ראשון, סימן אלף סה, וקורא שם: "מי שחייב לחבירו מנה בשטר לפרוע לו לזמנים חלוקים וכו'". "לזמנים חלוקים"

1. הרמ"א בשולחן ערוך חושן משפט, סימן פב, סעיף ב, הביא את

הוא הגדרה מתאימה ל"תשלומין לשיעורין", כלומר הפירעון אינו בבת אחת, אלא "לזמנים חלוקים".

הביטוי של ביאליק קצר ונוח לשימוש בהגדרתו של הרשב"א, אבל נמצא שימוש בהגדרתו של הרשב"א, ולשונו קצר: ב"פנקס ועד ארבע ארצות", מהדורת "היילפרין, עמ' 86, סימן רכד, ולפניו ב"פנקס מדינת ליטא", מהדורת דובנוב, עמ' 280, אתה מוצא, שהרגישו חכמים באריכות הביטוי וקיצרוהו יפה:

"אמנם אותן שט"ח (שטרי חוב) שעל מנהיגי ליטא או בריסק, שנתפשו ליתן בטחון להמלוים לשלם לזמנים כפי הפשר שביניהם וכו'".

"לשלם לזמנים" הוא ביטוי קצר וקולע לעניין שלפנינו. ההבדל בין "תשלומים לשיעורין" ובין "לשלם לזמנים" יכול להיות, שתשלום לשיעורין מוסב על סכום החוב, ואילו לזמנים מוסב על התשלום. ואם רצונך, אמור, שאף "תשלום לשיעורין" פירושו: שיעור זמן². וכשם שאתה אומר "תשלום מראש" או "לשיעורים", אתה אומר: "תשלום מראש" או "לזמנים".

פסקו של הרשב"א בלשון עצמו: "היה השטר על זמנים (!)". ועיי' בתשובות הרשב"א שם, סי' תתק"ז: "אחד שלוה על משכון או בשטר עשרה דינרין ועשה לו הרבה פירעונות, ואמר לו פרעתך פעם ראשונה שלושה דינרים, פעם שנייה שני דינרים וכו'".

2. אם כך הדבר, הרי אין ל"שיעור" במובן "חלק, מנה" מקור בדברי ביאליק, כמות שרשמו המילונות.

ומן מפעל השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן למדתי,
שבשו"ת הריטב"א, מהד' הר"י קאפח, סי' קסה, עמ'
קצט, כתוב אף שם:

"לפרוע לראוב' הנז'... והשאר לזמנים".

ור' יוסף קולון, בתשובה סי' פב, אומר: "לפרוע
לזמנים".

ור' שמעון ב"ר צמח (דוראן) תשב"ץ חלק א',
סי' עב:

"הפשרה שהיתה ביניהם שיפרעו לזמנים".

וכן ר' משה מטר אני בשו"ת המבי"ט ח"א, סי'
רלה וסי' רצו, אומר אף הוא: "לפרוע לזמנים".

— כמו בפנקס מדינת ליטא שהזכרתי.

ור' שמואל די מדינה, בשו"ת מהרשד"ם, חלק
חושן משפט, סי' רו, אומר:

"ופרעם בזמנים חלוקים (פמו הרשב"א
שהבאתי).

ור' מרדכי מטלון, בשו"ת דברי ריבות לר'
יצחק אדרבי, סי' ריז (=שו"ת רשד"ם, חו"מ, סי' מ): "אם
הפרעון היה לזמנים".

ובשו"ת בית חדש (הישנות), סי' טז:

"שהגיד להם הפשרה שישלמו החוב לזמנים".

לעניין זה נמצא אף לשון אחר: בשו"ת נודע
ביהודה, מהדורא תנינא, חלק אורח חיים, סי' יט:

"והוא יבנה בנין חדש והכל על הוצאות הגראף והם

ישלמו לאחדים, לזמן לזמנים טובא" (המליצה ע"פ מגילה ב ע"א).

— לאחדים — היינו מעט מעט.

ובא ר' שלום מרדכי שוואדרון מברז'אן בשו"ת מהרש"ם, חלק שביעי, סי' רז, וצירף את שתי הלשונות יחד ואמר: "אלא שנתרצה לפרוע לאחדים לזמנים".

ומכאן אתה בא למונח אחר, שנקבע במילונות. נאמר שם: "שיעור — יחידה לימודית, פרק הוראה במקצוע מסוים: היה נכנס לבית המדרש ולומד ביחידות שיעור קבוע". ומה מקור המשפט? — עגנון.

ואתה תמה! כלום לא למדו שיעורים, לפני שקבע עגנון את המטבע בכתב? ספרי שאלות ותשובות מלאים התנצלויות של המשיבים שתפסו ישיבה, שלא נתפנו להשיב על השאלה או שקיצרו בתשובה, משום שהם טרודים בטרדת "שיעורין תמידים פהלכתם" או פיוצא בלשונות אלו. כגון בשו"ת "פנים מאירות" לר' מאיר אייזנשטאדט, ח"ג, סי' מ (משנת שצ"ג): "ואם אמנם שסבבני טרדות עיונים גדר מזה וגדר מזה בשיעורין דרבנן ללמוד וללמד". ושם, סי' מה (משנת שצ"ג): "ואם אמנם שאני טרוד עם בני ישיבתי בטרדות עיונים ובקביעות שיעורין תמידין כסדרן וכו'. ואתה מוצא אף "הגדת שיעור" (שו"ת נודע ביהודה, חלק יו"ד, מהדורא קמא, סי' סו); "אחר שגמרתי השיעור עם התלמידים (שם אהע"ז סי' טו).

ובפוסקים — פגון בהלכות בדיקת חמץ, שו"ע אורח
חיים, סי' תלא, תמצא: "לומד שעור" (או: לומדין שעור),
עיינ באר היטב, שם סעיף קטן ד, ומשנה ברורה שם. והרבה
רבו מלספור.

ועל פי "נתת דבריך לשיעורין" מצאנו מליצה אחת,
שאמרה בעל "זרע אברהם" (פירוש לספרי, דיהרנפורט
תקע"א) בהקדמתו השנייה:

"ונתתי דברי לשיעורים / מרביץ תורה לעדרים /
ללמוד תמידים כסדרן / עם אנשים שלמים ולא חסרים".

מרדכי מישור

על שימוש המקור הנטוי ושם-הפעולה בלשון חז"ל

א

מקובל במחקר, שהמקור הנטוי נעלם מלשון חכמים'.
ויש להעיר, שהמקור הנטוי לא נעלם לחלוטין, אלא נתקיים,
בהיקף פלשהו, בצד שם-הפעולה.

---

1. למשל: מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, סע' 242 (עמ' 135): א'
בנודיד, לשון מקרא ולשון חכמים, סע' קנט-קסה (פרך ב, עמ' 498-502);
נ"ג הנמן, תורת הצורות של לשון המשנה, ע"פ מסורת כ"י פרמה (עבודת
דוקטור), סע' 30.2 (עמ' 104): ולאחרונה ש' שרביט, "לשוננו לעם" ל
(חשל"ט), עמ' 288.